

KRŠĆANSKI ANGAŽMAN U KORIST EKOLOGIJE*

LUIS A. GALLO

Pontificia Università Salesiana,
Piazza Ateneo Salesiano, 1
00139 Roma, Italija

Primljeno:
7. 10. 2007.

Pregledni
članak

UDK 261:501

Sažetak

Autor podsjeća kako je suvremeni čovjek sve svjesniji svoje povezanosti sa sveukupnom prirodom. Toga je svjesna i Crkva, što se uočava i u dokumentima crkvenog učiteljstva. Uz pozitivne postoje i brojni negativni rezultati čovjekova odnosa prema prirodi. Spomena vrijedne su u tom smislu misli koje o tome iznose koncilaska konstitucija *Gaudium et spes* i Ivan Pavao Drugi u *Poruci za svjetski dan mira 1990. godine* te u *pobudnici Crkva u Americi*. Autor nadalje podsjeća na biblijske temelje ekološke etike i na doprinose crkvenog učiteljstva. Čovjek, slika Božja, razumno je biće i pozvan je, kao što ističe *Knjiga Postanka*, upravljati svijetom i sebi ga podložiti. Pritom mora biti svjestan da nije apsolutni gospodar zemlje. Autor iznosi načela za ekološku etiku te podsjeća na »Dekalog« koji treba voditi čovjeka u njegovu ekološkom angažmanu.

Ključne riječi: kršćani i ekologija

Čovjek je blisko povezan s materijalnim dobrima. U novije vrijeme raste svijest da se taj odnos proširuje na *sveukupnu prirodu*, od životinja do minerala, uključujući sve njezine elemente. Tako je nastalo *ekološko pitanje* (grč. oikos = kuća). Sve se više govori o potrebi »očuvanja okoliša«. Ta je svijest otvorila novo poglavlje na području kršćanskog angažmana koji je, treba to priznati, dosad u tom smislu bio prilično beznačajan. I na tom je području vjernik u Isusu Kristu pozvan ostvarivati projekt alternativnog suživota koji je sadržan u navještaju Božjega kraljevstva.

AKTUALNOST EKOLOŠKOG PITANJA

Kao što je u 19. st. nastalo »socijalno pitanje«, usredotočeno ponajprije na prav-

du za radnike-proletere, koje je među ostalim potaknulo intervent papinskog učiteljstva i od kojega se razvio društveni nauk Crkve, tako je u posljednje vrijeme slično nastalo »ekološko pitanje«.

To sažeto opisuje Ivan Pavao Drugi 1990. godine u svojoj *Poruci za Svjetski dan mira*, jednom od prvih dokumenata crkvenog učiteljstva u vezi s tom temom:

»U naše se vrijeme uočava pojačana svijest kako je svjetski mir ugrožen ne samo utrkom u naoružanju, regionalnim sukobima i još uvijek postojećim nepravdama među narodima i nacijama, nego i *pomanjkanjem dužnog poštivanja prirode*, zbog ne-

* Naslov izvornika: *L'impegno cristiano in favore dell'ecologia*, u: »Note di pastorale giovanile« (2007) 8, 58-65.

kontroliranog iskorištavanja njezinih zalih a i postupnog pogoršanja kakvoće života. Ta situacija uzrokuje osjećaj neizvjesnosti i nesigurnosti, koji sa svoje strane promiče oblike kolektivnog egoizma, nagomilavanja i pronevjere. Suočeno s povećanim uništavanjem okoliša, čovječanstvo postaje svjesno da se zemaljska dobra ne može nastaviti koristiti kao što se to činilo u prošlosti. Javno mnijenje i odgovorni političari su zbog toga zabrinuti, dok znanstvenici iz najrazličitijih predmeta ispituju uzroke takvoga stanja. Tako se oblikuje ekološka svijest, koju se ne smije suzbijati nego je dapače valja promicati kako bi se razvijala i sazrijevala pronalazeći odgovarajuće izričaje u konkretnim programima i pothvatima« (br. 1, kurzivi u tekstu).

»Ekološko pitanje« nastaje prema tome, u papinoj misli, iz svijesti o »proširenom propadanju okoliša«, što je uzrokovano »nedostatnim poštivanjem prirode« i, konkretnije, »pomanjkanjem dužnog poštivanja prirode« ili, još konkretnije, »postupnim pogoršanjem kakvoće života«.

UZROCI PROBLEMA

Već smo se više puta osvrnuli na *novu vrstu odnosa* koje je čovjek *uspostavio s prirodom* svojim novim znanstvenim pristupom prirodi. Moderna znanost omogućila je čovjeku da identificira odnos uzrok-činak u njezinim pojavama, a time i mogućnost da njima rukuje po svojoj volji, tj. da ih neutralizira, ubrza, ojača itd.

Pozitivni, pa čak i zadivljujući *rezultati* koji su postignuti zahvaljujući znanstvenotehničkom procesu svima su očiti. Zbog njih se polovicom prošloga stoljeća u čovječanstvu proširila neka vrsta euforije pa čak i sigurnost – nesumnjivo naivna – da će se pomoću tog napretka vrlo brzo i konačno riješiti najteži problemi čovječan-

stva. Takvo oduševljenje može se uočiti i među retcima konstitucije *Gaudium et spes* (usp. br. 9c.33a).

S godinama je sve više rasla svijest o *negativnim učincima* određenog tijeka tog napretka.

U već spomenutoj *Poruci za Svjetski dan mira* Ivan Pavao Drugi ih je opisao ukratko ih analizirajući:

»Među njih, na prvome mjestu, valja ubrojiti neograničenu primjenu znanstvenog i tehnološkog napretka [...]. Postupno trošenje sve većih slojeva ozona i 'staklenički efekt' dostigli su kritične dimenzije zbog sve većeg širenja industrije, velikih gradskih koncentracija i trošenja energenata. Industrijski otpad, plinovi proizvedeni sagorijevanjem fosilnih goriva, nekontrolirano uništavanje šuma, te uporaba nekih vrsta uništavača korova, sredstava za osvježavanje i pogonskih goriva: sve to – kao što je poznato – šteti atmosferi i okolišu. Posljedice su brojne meteorološke i atmosferske promjene, učinci kojih se kreću od štetnosti za zdravlje do mogućega kasnijeg potapanja nizinskih područja [...]. Napokon, ne možemo ne biti duboko zabrinuti zbog izvanrednih mogućnosti biološkog istraživanja« (br. 6-7).

Jedan od najočitijih negativnih elemenata je prema tome zagađivanje okoliša, koje se posljednjih godina na uznemirujući način povećava. Danas se ono očituje na vrlo različite načine.

Prije svega kao zagađivanje zraka, prozrokovano tvorničkim dimom, industrijskim otpacima i motornim vozilima koja troše velike količine kisika iz zraka, istovremeno oslobađajući po život vrlo štetne otrovne plinove. Zatim, kao uništavanje prašuma i biljnog pokrivača na širokim područjima koje izaziva osiromašenje tla, te izumiranje mnogih životinjskih i biljnih vrsta; kao zagađivanje rijeka, jezera, pa

čak i mora, zajedno s rastućom oskudicom pitke vode; kao kontrolirana urbanizacija s njenim neizbježnim učincima i, napokon, kao atomsko zagađenje.

U apostolskoj pobudnici *Crkva u Americi* Ivan Pavao Drugi se na vrlo specifičan način osvrnuo na ono što se događa na američkom kontinentu:

»Koliko ekoloških zloraba i šteta i u mnogim američkim regijama! Dovoljno je prisjetiti se nekontroliranog ispuštanja štetnih plinova ili dramatične pojave paljenja prašuma, što ponekad i namjerno izazivaju osobe s egoističnim namjerama. Takva opustošenja mogu dovesti do stvarnog nastajanja pustinje u mnogim područjima Amerike te do gladi i bijede kao neizbježnih posljedica. Taj se problem posebno snažno postavlja u amazonskoj prašumi, ogromnom području koje se proteže na razne zemlje: od Brazila do Gvajane, Surinama, Venezuele, Kolumbije, Ekvadora, Perua i Bolivije (67). To je jedan od prirodnih prostora koji se na svijetu najviše cijene zbog njegove biološke raznolikosti, koja ga čini životno važnim za ravnotežu okoliša na čitavom planetu« (br. 25b).

Sve bi se to moglo ukratko ovako izraziti: u korištenju sredstava koja nam pruža znanstveno-tehnički napredak, ljudska su bića, najčešće zbog egoističnih ekonomskih interesa, manipulirala te i nastavljaju *despotiski manipulirati prirodom*, koja je sa svoje strane počela reagirati pobunom protiv takva spletkarenja i proizvođači *učinak bumeranga*, vrlo negativan rezultat koji prijete čitavom čovječanstvu.

BIBLIJSKI TEMELJ EKOLOŠKE ETIKE I DOPRINOSI UČITELJSTVA

»Ekološko pitanje« potiče prema tome etički problem, tj. traži objašnjenje o čovjekovu ponašanju prema prirodi. Kršćan-

ska vjera kao temelj takvu ponašanju postavlja neka uvjerenja koja su dobivena od božanske Objave i od kojih potječe izvorna *teologija stvaranja*.

Neki temeljni biblijski tekstovi

Već od svojih prvih stranica, u tekstovima koji su od odlučujuće važnosti za našu temu, Biblija blisko povezuje čovjeka i »kuću« u koju ga je Bog smjestio na obitavanje. Riječ je o temi koja na jedan ili drugi način prožima cijelo Pismo, kako Stari tako i Novi zavjet, pa ga zbog toga i ne trebamo iznova detaljno listati.

U prvom izvještaju o stvaranju (*Post* 1, 26-28) čovjek, koji je stvoren kao »muško i žensko« i »na sliku Božju«, pozvan je na postojanje nakon što je Bog stvorio sveukupan niži svijet, pripravljavajući tako kuću u kojoj treba stanovati. Tekst doslovno kaže:

»I reče Bog: 'Načinimo čovjeka na svoju sliku i priliku neka vlada ribama u moru i pticama na nebu, životinjama, svim divljim bićima i svim pticama koje su na zemlji.' Bog stvori čovjeka na svoju sliku; na sliku Božju ga stvori; muško i žensko stvori ga.« (r. 26-27)

Biblijski tekst još ističe da ih je Bog blagoslovio ovim riječima:

»Plodite se i množite, napučite zemlju; podvrgnite je sebi i vladajte nad ribama u moru i nad pticama u zraku i nad svakim živim bićem koje puže po zemlji.« (r. 28)

Osim literarnih izričaja koji su tipični za kulturalno okruženje u kojemu su napisani, tekst dovoljno jasno ukazuje *na neke temeljne ideje* koje se tiču teme kojom se bavimo:

- Ljudsko biće – muško i žensko – je stvorenje, a ne božanstvo.
- Bog ga je posebno brižno stvorio (»načinimo čovjeka«).
- Učinak te skrbi je činjenica da je »stvoren na sliku Božju«.

- Stoga je viši od svih neživih i živih bića, koja su stvorena prije njega i pozvan je »gospodariti« nad njima.

U drugom se izvještaju (*Post* 2,4-7), koji je zapravo mnogo stariji (X. st. pr. Kr.), potvrđuju temeljne ideje prethodnog izvještaja, upotpunjuju se i pojašnjavaju. Glavni dijelovi su sljedeći:

»Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša. I Jahve, Bog, zasadi vrt na istoku, u Edenu, i u nj smjesti čovjeka koga je napravio. [...] Tada Jahve, Bog, načini od zemlje sve životinje u polju i sve ptice u zraku i predvede ih čovjeku da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvorenje čovjek prozove, da mu tako bude ime. Čovjek nadjene imena svoj stoci, svim pticama u zraku i životinjama u polju.« (*Post* 2, 7-8. 19-20)

I iz ovoga kratkoga teksta mogu se dobiti *temeljne antropološke ideje*:

- Čovjek je Božje stvorenje.
- Bog ga poziva na postojanje pomoću posebnog čina (»napravi ga«).
- Njegovo je biće sastavljeno od dva počela, jednoga koje ga vezuje uza zemlju (»napravi ga od praha zemaljskog«) i drugoga koje ga vezuje uz Boga, izvor života (»u nosnice mu udahne dah života«).
- Poradi toga on je središte stvaranja i njemu je podložen rajski vrt (»vrt... u Edenu, i u nj smjesti čovjeka«), u kojemu on vlada nad životinjama nadjevajući im imena (»Čovjek nadjene imena svoj stoci, svim pticama u zraku i životinjama u polju«).
- Međutim, ne vlada apsolutnom vlašću, jer na neki način ovisi o zemlji i na njoj je poput vrtlara i zemljoradnika (»postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva«).

Nova osjetljivost i novo shvaćanje

Određena teologija stvaranja izrađena poglavito polazeći od gore spomenutih tekstova, u nakani da *stupi u dijalog s modernim svijetom*, nastojala je pokazati kako vjera u Boga stvoritelja ne samo da nije bila suprotna znanstveno-tehničkom napretku, nego je naprotiv bila jedan od uzroka koji su ga omogućili na Zapadu.

Prema toj teologiji, čovjek, koji je stvoren na sliku Božju, odgovoran je upravitelj svijeta, pozvan da njime upravlja i da ga stavi u službu humaniziranja svih ljudi. Neupitna zasluga te teologije je u tome što je započela ozbiljan dijalog s prosvjetiteljskom modernošću, koju je prethodna teologija, poglavito esencijalistička i nepovijesna, zanemarivala ili se protiv nje borila.

Odnedavna je međutim i ta teološka misao *u krizi*. Klasična teologija stvaranja, po svom naglašenom antropocentričnom konceptu i napose po važnosti koju se pripisuje božanskom nalogu »da sebi podloži zemlju«, danas je postavljena u pitanje. Neki su mislioci zamijetili da je u razdoblju industrijske revolucije spomenuti nalog imao pogubne posljedice. Kodificiranje, manipuliranje, propadanje i razaranje okoliša duboko su u njemu ukorijenjene. Kritizirali su i ideologiju na kojoj se temelje moderna znanost i antropološko viđenje Crkve, koji su pretpostavljali nešto zajedničko, a to je da čovjek potpuno nadilazi ostalu prirodu i da je od nje jasno odvojen.

Kao posljedica toga, *židovsko-kršćansku misao se okrivilo* da je ona temelj i nadahnuće procesa industrijske civilizacije, sa svim njezinim lošim značajkama. Stare kritike otuđenja, bijega od svijeta, zatvaranja pred napretkom, nazadnjaštva i slične koje su upućivane Crkvi u prošlosti, prepustile su mjesto novim optužbama u suprotnom smislu: kršćanstvo je velikim dijelom krivo zbog nekontroliranog dinamizma mo-

dernog napretka i »hybrisa« (arogancije) industrijskog društva, koje ozbiljno uništava okoliš, a čovjeka vodi vrlo blizu samo-uništenju. Kršćansku se vjeru, riječju, optužuje da je u službi smrti: u prošlosti, stoga što nije promicala napredak nego se borila protiv njega koji je bio u službi života i blagostanja svijui; danas, zato što potiče napredak koji je smrtni uništavač života.

Zbog toga, kao što je u prošlosti bilo nužno odgovarati na mnogostruke optužbe zbog otuđenja, danas se nužno valja sučeliti s optužbom da je kršćanska vjera u temelju suvremene ekološke krize.

Ne može se nijekati da *žed za moći* koja stvarno postoji u ljudskom srcu nije dovela do instrumentaliziranja vjere u stvaranje, tako da se zapovijed ovladavanja zemljom razumjelo kao vladavinu i osvajanje bez kozmičkih granica. Kao što je svemogućći Bog apsolutni gospodar stvorenoga svijeta – tako se razmišljalo – i ljudsko biće, stvoreno na njegovu sliku, mora sve više proširivati svoju vladavinu i svoje gospodarstvo nad tim svijetom.

Valja naprotiv primijetiti da se već u tradicionalnom prijevodu spomenutoga biblijskoga teksta, iz riječi »napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte« *ne može zaključiti da taj tekst usmjerava prema slobodnom i neodgovornom gospodarenju prirodom.*

Čovjek, slika Božja, nesumnjivo zauzima posebno mjesto u sveukupnosti stvorenih stvorenja, ali posebno mjesto ne znači ponosnu i arogantnu udaljenost od tih stvorenja. Ukoliko je slika Božja, čovjek je različit od drugih stvorenja. Čovjek je međutim različit zato što je razuman, zato što je pozvan odgovarati za vlastiti život i za odnose s drugim ljudima i s prirodom. Mora odgovarati ponajprije pred Bogom. Moć nad prirodom je prema tome ograničena stvarnim čovjekovim služenjem svim ljudima i, po njima, Bogu. U toj perspekt-

tivi tekst se ne usmjeruje prema odnosu manipuliranja i zlorabe stvorenih stvari. Vjera u Boga stvoritelja ne temelji čovjekovu drugotnost na njegovu odnosu prema prirodi, a ni na neodgovornom iskorištavanju prirode.

To su temeljne ideje nove teologije stvaranja koju se razrađuje.

Ivan Pavao Drugi, kao odjek tih ideja i kao njihovu potvrdu, u svojoj apostolskoj pobudnici *Christifideles laici* izjavljuje:

»Sigurno je da čovjek od Boga samog ima zadaću 'gospodariti' stvorenim stvarima i 'obrađivati vrt' ovoga svijeta; ipak, i tu svoju zadaću čovjek mora izvršiti prema božanskoj slici koju je primio, tj. razumno i s ljubavlju: on se mora osjećati odgovornim za Božje darove koje mu je On udijelio i koje mu neprestano dijeli. U svojim rukama čovjek drži dar koji – ako je moguće, još poboljšan – mora predati budućim naraštajima kojima je također namijenjen: Gospodarstvo koje je Stvoritelj povjerio čovjeku [...] nije apsolutna vlast niti se može govoriti o slobodi da 'upotrebjava i zloupotrebljava', odnosno da raspolaze stvarima kako mu se više sviđa« (br. 43).

Doprinosi crkvenog učiteljstva

Ekološko je pitanje tek usput i općenito dotaknuto u prvim dokumentima društvenog nauka Crkve. Tada je u središtu njegove pažnje bio osobito odnos između osoba i ljudskih skupina, svakako s obzirom na njihov odnos prema materijalnim dobrima, a ponajviše prema dobrima koja su proizvedena čovjekovim radom. *Tek se posljednjih godina* u tim razmišljanjima otvorio put za sveopću, ali i za regionalnu ili lokalnu razinu.

To obilježava osjetljivost učiteljstva za probleme koje postavlja konkretna stvarnost i još jedanput potvrđuje njegovu dinamičnost.

Među *papinskim dokumentima*, pa prema tome među dokumentima općega značenja, koji su se bavili ekološkim pitanjem, valja poglavito spomenuti pismo *Octogesima adveniensi* Pavla VI, a od Ivana Pavla Drugog već spomenutu *Poruku za Svjetski dan mira* 1990. godine, encikliku *Sollicitudo rei socialis*, apostolsku pobudnicu *Christi-fideles laici*, encikliku *Centesimus Annus* i apostolsku pobudnicu *Ecclesia in America*.

»Kompendij socijalnog nauka Crkve« posvetio je ekologiji cijelo jedno poglavlje, jedanaesto, u kojemu se, osim što se naglašavaju biblijski aspekti teme (br. 451-455), odnos čovjeka prema svijetu stvari (br. 456-460) i današnja kriza u njemu (br. 461-465), ocrtavaju *pravci koje valja slijediti* kako bi se sučelilo s onim što se naziva »zajednička odgovornost«: gledanje na okoliš kao na zajedničko dobro (br. 466-471), odgovarajuće korištenje biotehnologijom (472-480), aktualizacija raspodjele dobara (br. 481-485) i prihvaćanje novih životnih stilova (br. 486-487).

Zasluguje da se doslovno citira ono što, nadovezujući se na prijašnje spise Ivana Pavla Drugog, stoji u prvoj točki:

»Teški ekološki problemi zahtijevaju stvarnu promjenu mentaliteta koja bi dovela do prihvaćanja novih životnih stilova, u kojima bi traženje istinitog, i lijepog, i dobrog, kao i zajedništvo s drugim ljudima radi zajedničkog rasta bili elementi koji će vladati izborom potrošnje, štednje i investicija. Ti životni stilovi moraju se nadahnjivati na trezvenosti, na umjerenosti, na samodisciplini, na osobnom i društvenom planu. Potrebno je izaći iz logike čiste potrošnje...« (br. 486).

NAČELA EKOLOŠKE ETIKE

Ekološka etika treba se temeljiti na *promjeni* svijesti o okolišu koja ozbiljno razmatra posljedice čovjekova utjecaja na pri-

rodu. Samo se tako može postići ograničavanje negativnih utjecaja koje čovjek danas proizvodi.

Temeljne ideje

Kao i svaka etika, i ova se temelji na *nekim poimanjima stvarnosti* koje je trebaju dovesti do predlaganja određenog ponašanja. Ukratko ćemo navesti glavne.

Prvo, na prirodu valja gledati ne kao na običnu materiju koju valja što je više moguće iskorištavati, makar i u svrhu humaniziranja, nego *kao na cjelinu* unutar koje čovječanstvo nalazi svoj smještaj i koju valja duboko poštivati, iako se čovjek njome služi.

Drugo, ljudsko je biće *dio prirode i pripada prirodi*. Čovjek ima svoju vlastitu izvornost, koja je prvenstveno plod njegove samosvijesti i samoodređenja, ali to ga ne treba voditi prema nijekanju njegove srodnosti s ostalim bićima koja upotpunjuju prirodu.

Treće, čovjekovo se djelovanje prema prirodi treba voditi sviješću da je čovjek društveno biće, koje *kao takvo živi u prirodnom okolišu* u koji je uključeno.

Četvrto, u djelovanju prema prirodi, zahtijevajući od nje ono što je potrebno za njezino ostvarivanje, čovjek treba imati na umu evanđeoski zakon o *prvenstvenoj pozornosti prema posljednjima*.

»Dekalog« za kršćanski ekološki angažman

Može biti korisno, kao vodič za kršćanski ekološki angažman, imati na umu zanimljiv »dekalog« što ga je, po uzoru na Deset zapovijedi Božjega zakona (*Izl* 20,2-17) načinio teolog Carlo Rocchetta, nadahnjujući se ojađenim pozivom Knjige mudrosti (usp. str. 346).

»Ne trčite za smrću stranputicama života svojeg i ne navlačite na se propast dje-

1. Ja sam Gospodin Bog tvoj: ne uvodi u prirodni i životni red opasnosti i smrt, tim više što mogu postati trajne i nekontrolirane. Djeluj u smjeru modela održivog i potpuno ljudskog razvoja.
2. Ne čini nasilje nad stvorenim i nad njegovom cjelovitošću: postoji »ekološki grijeh« koji me vrijeđa, kao što me vrijeđa svaki osobni i socijalni grijeh; uvijek je riječ o neredu koji se protivi mojoj volji. Blagostanje svakoga ovisi o blagostanju svijetu, uključujući životinje i biljke.
3. Sjeti se da poštuješ jedinstvo sustava-života i neovisnosti koje postoji među bićima: u pitanju je budućnost čovječanstva. Traži trezven i pravedan stil života koji poštuje prirodu, izvore života i zajedničko dobro. Nauči se uzlaziti od ljepote svijeta prema ljepoti svoga Stvoritelja.
4. Poštuj raznolikost živih bića, biljnog i životinjskog svijeta: to je dar i bogatstvo koji pripadaju svima; nemoj taj svijet osiromašivati ili uništavati. Cijeni raznolikost života, vrednuj je i promiči. Živi svoj život kao dar koji se ponovno dariva.
5. Ne ubijaj ekonomsku demokraciju, socijalnu pravdu i solidarnost, uime ekonomskih i financijskih moćnika koji mogu ovladati svijetom, ali uništavaju slobodu, kreativnost i poduzetnost manjih poduzetnika. Traži pravedna svjetska pravila koja važe za sve. Nikad ne pristaj uz ekonomiju bez etike.
6. Ne koristi genetsku baštinu i poznavanje ljudskog genoma u svrhu koristi ili dobiti: sve što je upisano u stvorenome svijetu moje je i mora služiti dobru cjelokupnoga čovječanstva a ne profitu ili interesu pojedinca.
7. Ne kradi i ne stvaraj nove oblike siromaštva ili iskorištavanja onih koji su posljednji, izopačenom ekonomijom u kojoj siromašni obogaćuju bogate, a bogati postaju sve bogatiji. Zalaži se za pošteno i kooperativno natjecanje. Ne prihvaćaj načelo: »Tvoja smrt moj je život«; odatle započinje svaki rat.
8. Ne reci lažno svjedočanstvo potrošačima, obmanjujuć ih o proizvodima u prodaji, uzrokujući prehrambenu nesigurnost ili čak bolesti. Poštuj život u svakom njegovu obliku i zalaži se za proizvodnju zdrave hrane. Jao vlastodržcima koji ne rade svoju dužnost i radije traže svoj interes negoli blagostanje (blago-stanje) pučanstva.
9. Ne poželi poljoprivredu bez poljoprivrednika, anonimnu i odvojenu od zemlje. Vrednuj zadatak »čuvara« i »zemljoradnika« koji sam od početka povjerio čovjeku. Zalaži se za zdravu proizvodnju, poštenu naknadu poljoprivrednicima i za vrednovanje njihove uloge u skrbi za okoliš.
10. Ne uništavaj tipične i kvalitetne proizvode, ukuse i okuse zemlje; ne zagađuj sjeme i zdrav uzgoj obradom i stočnom hranom koje bi mogle biti nezdrave. Posreduj u prirodi kako bi je učinio boljom, a ne zato da ugroziš osjetljivu ravnotežu ili, dapače, da nasilno na nju djeluješ. Istinska ekonomska djelotvornost ne znači proizvoditi mnogo, nego »proizvoditi dobro« i »proizvoditi dobru hranu«.

Budeš li to činio, blagoslovit ću te i bit ćeš sretan na zemlji, a zemlja će ti biti velikodušna majka.

lima ruku svojih. Jer Bog nije stvorio smrt niti se raduje propasti živih.

Već je sve stvorio da sve opstane, i spasonosni su stvorovi svijeta, i u njima nema smrtonosna otrova. I Podzemlje ne vlada zemljom, jer pravednost je besmrtna« (*Mudr* 1,12-15).

Uzorni preteča ekološke osjetljivosti

Često se i u pokretima kršćanskog nadahnuća kao i u drugima poziva na lik sv. Franje Asiškoga, koga je Ivan Pavao Drugi 1979. proglasio nebeskim zaštitnikom ekologa (usp. »*Inter Sanctos*«, u: AAS 71 [1979], 1509sl.).

»Siromašak« je svakako bio preteča ekološke osjetljivosti kao što pokazuje osobito njegova glasovita »Pjesma stvorova«, iz koje prepisujemo dio koji je najbliži onome o čemu ovdje pišemo:

»Svevišnji, svemožni, Gospodine dobri, tvoja je hvala i slava i čast i blagoslov svaki.

Tebi to jedinom pripada, dok čovjek nijedan dostojan nije ni da ti sveto spominje ime. Hvaljen budi, Gospodine moj, sa svim stvorenjima svojim, napose s bratom, gospodinom Suncem: od njega nam dolazi dan i svojim nas zrakama grije.

Ono je lijepo i sjajne je svjetlosti puno, slika je, Svevišnji, tvoga božanskoga sjaja. Hvalite i blagoslivljajte Gospodina moga,

zahvaljujte njemu, služite njemu svi u poniznosti velikoj.

Hvaljen budi, Gospodine moj, po bratu našem Mjesecu i sestrama Zvijezdama.

Njih si sjajne i drage i lijepe po nebu prosuo svojem.

Hvaljen budi, Gospodine moj, po bratu našem Vjetru,

po Zraku, Oblaku, po jasnoj Vedrini, i po svakom vremenu tvojem, kojim uzdržavaš stvorove svoje.

Hvaljen budi, Gospodine moj, po sestrici Vodi,

ona je korisna, ponizna, draga i čista.

Hvaljen budi, Gospodine moj, po bratu našem Ognju, koji nam tamnu rasvjetljuje noć.

On je lijep i ugodan, silan i jak.

Hvaljen budi, Gospodine moj, po sestri i majci nam Zemlji.

Ona nas hrani i nosi, slatke nam plodove, cvijeće šareno i bilje donosi.«

Naravno, svijet u kojemu je Franjo živio svoju »ekološku etiku« duboko evanđeoskog nadahnuća nije današnji svijet. »Ekološko pitanje« – kao uostalom i »socijalno pitanje« – tada nije imalo današnje dimenzije i obilježja.

Odnos prema prirodi nije u ono vrijeme došao do onoga do čega ga je doveo znanstveno-tehnički napredak naših vremena. Pa ipak, i dalje ima svoju snagu nadahnuća kao *osnovni stav* po kojemu je i u današnjem svijetu vrlo uvjerljiv.